

HZ. FÂTİMA MEVLİDİ VE VESİLETÜ'N-NECÂT İLE MUKAYESESİ

Necdet ŞENGÜN*

Özet

Bu çalışmada Hz. Peygamber ile alakalı dinî-edebî türlerden mevlid türü üzerinde durulmuş, mevlid yazma geleneğinin kısa bir panoraması yapılmış ve mevlidin Türk edebiyatındaki gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk mevlid metinlerinden biri olan Süleyman Çelebi (ö.825/1422)'nin *Vesiletü'n-necât* adlı mevlidi yanında Türkçe kaleme alınmış daha pek çok mevlid metni bulunmaktadır. Süleyman Çelebi kendisinden sonraki mevlid yazarlarını derinden etkilemiştir.

Klasik Türk edebiyatında Hz. Peygamber dışındaki bazı şahıslar için yazılmış mevlid metinleri de mevcuttur. Bu mevlid metinlerinden biri Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma adına Es'ad Erbilî (1847-1931) tarafından yazılan mevlid metnidir. Bu çalışmada Hz. Fâtıma'nın Türk edebiyatındaki yansımalarına çok kısa olarak değinilmiş ve Hz. Fâtıma Mevlidi metni transkribe edilmiş ve tanıtılmıştır. Daha sonra *Vesiletü'n-necât* ile şekil ve muhteva yönünden bir mukayeseye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Vesiletü'n-necât, Mevlid, Fâtıma, Mukayese

Abstract

In this study, mawlid was studied as a kind of religious-literary forms dealing with prophet Muhammed. However tradition of writing mawlid and about the kind of mawlid in classical Turkish literature was shortly introduced. One of the first mawlid in classical Turkish literature is *Vasilat al-nacat* that was written by Süleyman Çelebi. At the same time, there are many texts of mawlid in Turkish language for prophet Muhammed. Süleyman Çelebi deeply affected following other Turkish poets that wrote mawlid.

There are mevlid texts that was written for some persons expect for prophet Muhammed in Turkish classical literature. One of these mawlid texts is Fatıma's mawlid that was written by Turkish poet Es'ad Erbili. This mawlid is about to Fatıma that is daughter of prophet Muhammed. In this paper, reflection of Fatıma on classical Turkish literature was shortly touched on. The text of Fatıma's Mawlid

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Arş. Gör. (necdetsengun@hotmail.com).

was transcribed and also presented. Comparison of Fatıma's mawlid and Vasilat al-nacat was accomplished in terms of shape and content.

Key Words: Turkish literature, Vasilat al-nacat, Mawlid, Fatıma, Comparison.

Giriş

Dînî edebiyatımızın en önde gelen türlerinden biri, Hz. Peygamber'in meziyetlerini genellikle manzûm ve mesnevî tarzında anlatan mevlid türüdür. Mevlid yazan şâirler, Hz. Peygamber'in doğumunu, hayatını, başta miraç olmak üzere birtakım mucizelerini ve ölümünü kaleme almışlardır. Hz. Peygamber'e olan derin saygının ve sevginin bir tezahürü olarak ortaya çıkan mevlid türü eserler, Türk İslam medeniyetinde olduğu kadar, diğer Müslüman milletler için de önemli bir kültürel form oluşturmuştur.

Hz. Peygamber daha hayatta iken Abdullah b. Revâha (ö.8/629), Ka'b b. Züheyr (ö.24/645) ve Hassân b. Sâbit (ö.54/674) gibi şâirler bu tür eserler vermişlerdir.¹ Sonraki dönemlerde Arapça mevlidler yazılmaya devam etmiş, birtakım Farsça mevlidler de kaleme alınmıştır. Özellikle Arapça mevlid metinleri oldukça önemli bir yekûn tutmaktadır.² Daha sonradan gerek tercüme gerekse telif yoluyla, çeşitli milletler tarafından çeşitli dillerde mevlid metinleri oluşturulmuştur.³

Diğer İslam edebiyatlarına nispetle mevlidlerin Türk edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Türk İslam edebiyatında bu tür eserlerin sayısı iki yüz civarındadır.⁴ Bu eserler içerisinde ilk Türkçe mevlid metni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bugüne kadar ilk Türkçe mevlid metninin Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı (telif tarihi: 812/1409) olduğu kabul edilmekteyken yeni birtakım araştırmalar, bu çalışmadan iki yıl önce Ahmedî (ö. 1412)'nin 810(1407) tarihinde telif ettiği mevlidini ortaya çıkarmıştır.⁵ Diğer Türkçe mevlid metinlerinden birçoğu ve şâirleri Necla Pekolcay ve Hasibe

¹ Hasan Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, XI, 758.

² Geniş bilgi için bkz.: M. Edip Çağmar, *Edebî Açından Arapça Mevlidler*, Avrasya Yay., Ankara 2004, s. 17. (M. Edip Çağmar burada mevlid hakkında yazılmış eserlerin bir tarihçesini vermektedir.)

³ Bkz.: M. Tayyip Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S: 1, Erzurum Aralık 1975, ss. 27-35.

⁴ Hasan Aksoy, "Mevlid, Türk Edebiyatı", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 482.

⁵ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. yy'a Kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 117; Mahmut Kaplan, "Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed", *Köprü*, Bahar 2001, S. 74, s. 107.

Mazioğlu tarafından tespit edilmiştir.⁶ İlmî çalışmaların özellikle *Vesîletü'n-necât* üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer mevlid şâirlerinden Ahmed, Hocaoğlu, Hamdullah Hâmdî, Şemseddin Sivâsî⁷ gibi birtakım mevlid yazan şâirler üzerinde doktora, yüksek lisans ve mezuniyet tezleri ile makaleler hazırlandığı halde diğer mevlid metinlerinin birçoğu araştırmacıların ilgisini beklemektedir.⁸

Elimizde Süleyman Çelebi ve mevlidi ile ilgili geniş bir literatür mevcuttur. Mevlid ve Süleyman Çelebi Mevlidi hakkında bilgi veren ansiklopedi maddelerinin yanı sıra *Vesîletü'n-necât*'in ilmî neşri Ahmet Ateş,⁹ Faruk K. Timurtaş¹⁰ ve Neclâ Pekolcay¹¹ tarafından yapılmıştır. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, Hüseyin Vassâf'ın konuyla ilgili eserini, birtakım ilave bilgilerle genişleterek yayımlamışlardır.¹² Ahmed Aymutlu da eserinde, Süleyman Çelebi ve mevlidi hakkında bilgi vermektedir.¹³ Diğer taraftan Bursa'da 18-20 Ekim 2007 tarihlerinde Uluslararası *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu* düzenlenmiş; bu sempozyumda akademisyenler tarafından sunulan Süleyman Çelebi ve Mevlidi hakkındaki tebliğler yayımlanmıştır.¹⁴

Tarihte mevlid kutlamalarının ilk defa Mısır'da kurulan Şîî-Fâtımî devleti zamanında ortaya çıktığı ve Fâtımîler'in Hz. Peygamber'in mevlidi ile birlikte Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve dönemin sultanı için mevlid kutlamaları tertip ettikleri bilinmektedir.¹⁵ Bu mevlid kutlamalarında okunmak üzere yukarıda adı geçen şahıslar adına müstakil mevlid metinlerinin oluşturulduğu düşünülebilir. Nitekim Şîî edebî literatürde Hz. Peygamber için oluşturulan metinlerden ziyade bu tür eserler ile karşılaşmak mümkündür.¹⁶ Diğer taraftan bazı mutasavvıflar için mevlid metinlerinin

⁶ Geniş bilgi için bkz.: Neclâ Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri*, İÜ. Edebiyat Fakültesi. Doktora Tezi, İstanbul 1950; Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şâirler", *Türkojji Dergisi*, Ankara 1974, C. VI. S. 1, ss. 31-62.

⁷ Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri, Mevlidi (Tenkitli Metin)* MÜ. İlahiyat Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1983.

⁸ Bu liste için bkz.: Aksoy, "Mevlid, Türk Edebiyatı" *DİA.*, s. 483.

⁹ Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât Mevlid*, (Haz.: Ahmed Ateş) TTK. Yay., Ankara 1954.

¹⁰ Süleyman Çelebi, *Mevlid [Vesîlet-ün-Necât]*, (Haz.: Faruk K. Timurtaş), MEB. Yay., İstanbul 1970.

¹¹ Süleyman Çelebi, *Mevlid (Vesîletü'n-necât)*, (Haz.: Neclâ Pekolcay), Dergah Yay., İstanbul 1980.

¹² Hüseyin Vassâf, *Mevlid Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-necât*'ı (Haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı) Akçağ Yay., Ankara 1999.

¹³ Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerîf*, MEB. Yay., İstanbul 1995.

¹⁴ *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Editör: Mustafa Karabılal Kemikli) Orhangazi Belediyesi Yay., Bursa 2007.

¹⁵ Ahmet Özel, "Mevlid", *DİA.*, Ankara 2004, XXIX, 475.

¹⁶ Hz. Fâtıma adına yazılanlar için bkz.: M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma" *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 222-23.

tefif edildiği de bilinmektedir. Hatta bu mutasavvıfların doğum tarihleri bilinmediği için ölüm tarihleri mevlidlerine konu olmuştur.¹⁷ Hz. Peygamber adına pek çok mevlid yazan Türk şâirleri, Arap edebiyatından daha çok Fars edebiyatından etkilenmiş, edebî formları daha çok Fars edebiyatından almışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e yakın diğer şahsiyetler, özellikle de ehl-i beyt ve âl-i abâ kavramı içerisine giren şahıslar için de mevlid metinleri oluşturmuş olmalıdırlar. Hemen hemen tamamı Sünnî olan Türk şâirleri, inançları gereği Hz. Peygamber'e olduğu kadar onun yakın çevresine de derin bir saygı ve hürmet beslemişler, onları anlatmayı kutsal bir vazife olarak telakki etmişlerdir.

Böyle bir düşünce-den hareketle bu makalede Hz. Fâtıma üzerinde durulmuş, onun Türk edebiyatına ne şekilde yansıdığı araştırılmıştır. Hz. Fâtıma hem Hz. Peygamber'in kızı olması dolayısıyla Sünnî cemaatte; hem de, Kerbelâ şehitlerinin anneleri olması sebebiyle Şiîler arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Hz. Fâtıma hakkında beyitler serdeden ve aşığıda şiiplerinden örnekler verilecek olan Türk şâirleri yanında, Es'ad Erbilî gibi Hz. Fâtıma adına müstakil mevlid metni kaleme alan şâirlerimiz de vardır. Bu çalışmada Hz. Fâtıma hakkında Es'ad Erbilî tarafından yazılan ve Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde ayrı bir eser olarak gösterilen¹⁸ Hz. Fâtıma Mevlidi üzerinde durulacak, diğer mevlid metinleri üzerinde büyük etkileri olduğu varsayılan Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât* adlı mevlidi ile bir mukayeseye tabi tutulacak ve araştırmacıların bu karşılaştırmayı daha rahat yapabilmeleri için Hz. Fâtıma Mevlidi'nin transkripsiyonlu metni verilecektir.

A. Mevlid Türü ve Tarihî Gelişimi

a) Mevlid Kelimesinin Anlamı

Mevlid kelimesi Arapça "velede: doğmak veya doğurmak" kökünden türemiş bir kelimedir. Çođulu mevâlîd veya mevâlid şeklinde gelir. Kelimenin doğru kullanımı "mevlid" şeklindedir. "Mevlüt" şeklindeki kullanımı yanlıştır. Mevlid kelimesi ilk etapta Hz. Peygamber'i hatırlatırken; aynı kökten gelen mîlâd kelimesi Hz. İsa'yı çağırıştırmaaktadır. Sözlüklerde mevlid kelimesi, "mevlidü'r-racül" "adamın doğduğu yer ve zaman" şeklinde isim tamlaması olarak kullanılmaktadır.¹⁹ Gerek Arapça'da gerekse başta Türkçe olmak üzere diğer Müslüman milletlerin dillerinde çeşitli şekil ve mânâlarda

¹⁷ Özel, *a.g.m.*, s. 476.

¹⁸ "Es'ad Erbilî" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul 1975, III, 86.

¹⁹ Bkz.: İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, (Nesr.: Emin Muhammed Abdü'l-Vehhâb-Muhammed Sâdik el-Ubeydî), Beyrut 1416 / 1996, XV, 393.

ifade edilmektedir. Mevlid, Mevlüt, Mevlidü'n-Nebevî, Leyletü'n-Nebevî, Mîlâdü'n-Nebebî, Mevleviyye, Serîdetü'l-Mevlîd, Mulud, Mîlud, Moled, Büyük gün anlamına gelen Donba bunlardan bazılarıdır.²⁰

Mevlid kelimesi terim olarak farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu farklı anlamlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Arapça bir kimsenin doğduğu zamana denir. Hz. Peygamber'in İslam dinindeki yeri ve önemi göz önüne alındığında kelime, O'nun doğduğu zamana işaret olmak üzere has (özel) isim olarak kullanılır. 2. Mekan, yer ismi olarak kullanılmakta ve Mevlidü'n-nebî şekliyle, Hz. Muhammed'in doğduğu eve denilmektedir. 3. Herhangi bir kimsenin özellikle de Hz. Peygamber'in doğumunu ifade eder. 4. Bir kimsenin doğumu münasebetiyle yapılan merâsim. Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi bir ferahlık, kurtuluş ve müjde olduğundan, doğumu da bir bayram olarak telakki edilmekte ve bu münasebetle kutlanmaktadır. 5. Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini ve o andaki hâdiseleri, vakaları anlatan menkabe. 6. Mevlid merâsimlerinde çeşitli ikramların yapılması ve bu törenlerin yaygınlaşması neticesinde kelime zamanla ziyafet ve bayram mânâsını da kazanmıştır.²¹ Ayrıca mevlid kelimesi hey'et ilminde, bir çocuk doğduğu zaman "yıldızların içinde bulunduğu durum" yani çocuğun talihi anlamında da kullanılmaktadır.²²

b) Mevlid Türünün Tarihi Gelişimi

Yukarıda mevlid kelimesinin farklı mânâları ifade edilmiştir. Bizim burada ilgilendiğimiz mânâ ve mevlidden kastımız, yukarıda beşinci şıkta ifade edilen ve Türk edebiyatında bir türe ad olan "Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini ve o andaki hâdiseleri, vakaları anlatan menkabe"dir. Hz. Muhammed'in doğumunu, kısaca hayatını, mucizelerini, vefatını anlatan, genellikle onun methini yapan ekseriyetle manzûm eserler mevlid ismiyle anılır. Türkçe mevlidler genellikle mesnevî tarzındadır. Siyer kitapları içerisindeki manzûm parçalar, mevlid türünün hemen hemen ilk örnekleri kabul edilmektedir. Bu bağlamda manzûm siyerler, mevlid türüne kaynak teşkil ederler. Bu nedenle mevlid türündeki eserler, "manzûm siyer" şeklinde de isimlendirilmektedir.

Hız. Peygamber daha hayatta iken Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Züheyr ve Hassân b. Sâbit gibi şâirler tarafından bu tür eserlerin

²⁰ Bkz.: Ahmet Kavas, "Afrikada Mevlid Uygulamaları", *Diyânet İlmî Dergi*, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) (Özel Sayı)*, Ankara 2000, s. 559.

²¹ Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağaloğlu Yay., İstanbul 1967, ss 149-150; Hasan Aksoy, "Mevlid" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul 1986, VI, 315.

²² Ateş, a.g.e., s. 2.

kaleme alındığı yukarıda ifade edilmişti. Daha sonraları bu tür eserlere şâirlerin ilgisi oldukça fazla olmuştur. Oluşturulan bu tür eserler, başlarda *Siyer*, *Megâzî* ve *Şemâil* kitaplarından ilham alınarak yazılmışlardır. Muhammed b. İshak (ö.236/850)'ın *Siyer*'i, İmam Tirmizî (ö.279/892)'nin *Şemâil-i Şerîfi*, bu türe örneklik etmiş eserlerdir. İbâresinde mevlid kelimesi geçen ilk eserler ise; İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201)'nin *Mevlidü'n-nebî'si*, Ebu'l-Kâsım es-Sebtî (ö.599/1203)'nin *ed-Dürrü'l-münazzam fî mevlidi'n-nebiyyi'l-muazzam'ı*, İbn Dihye (ö.632/1235)'nin *Kitâbü't-tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîri*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240)'nin *Mevlidü'l-cismânî ve'r-rûhânî'si* ve Zemlekânî (ö.727/1327)'nin *Mevlidü'n-nebî* adlı eserleridir. Bu eserler Arapça olarak kaleme alınmış eserlerdir.²³ Daha sonraki dönemlerde mevlid metinlerinin sayılarının giderek arttığı, özellikle Arapça olarak kaleme alınan mevlidlerin önemli bir yekün tuttuğu bilinmektedir.

Daha sonraları Farsça, Arnavutça, Kürtçe, Cava dilinde, Boşnakça, Rumca, Çerkesçe, Urdu dilinde, Sevâhili dilinde, Alhamyado (Arap harfleri ile yazılmış İspanya ve havâlisi dili) ve Tatarca mevlidler de yazılmıştır.²⁴ Bununla birlikte bir dilden başka bir dile tercüme yoluyla ortaya çıkarılan mevlid metinlerinin sayısı da bir hayli fazladır. Bu hususta Süleyman Çelebi Mevlidi en güzel örneklerden biridir. Zira Süleyman Çelebi Mevlidi pek çok dile aktarılmıştır. Bu aktarım eserin yazıldığı dönemlerden günümüze kadar devam etmiştir.²⁵

Türk edebiyatında da pek çok mevlid metni yazılmıştır. Bu mevlid metinleri içerisinde en meşhûru, Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı yedi yüzü aşkın beyti muhtevi *Vesîletü'n-necât* adlı mevliddir. Süleyman Çelebi, Mustafa b. Yûsuf b. Ömerü'd-Darîr (ö.14. yüzyıl sonları)'ın *Siyer-i Nebî Tercümesi*'nden büyük oranda etkilenmiştir. Süleyman Çelebi, konu bakımından ondan çok faydalandığı gibi, *Siyer*'de bulunan ve velâdeti anlatan kasîde şeklindeki manzûmeye "Kasîde-i Melîha" adıyla bir nazîre yazmıştır.²⁶ Ahmet Fakih (ö. 13. veya 14. yüzyıl)'ın *Çarh-nâme'si* ile Süleyman Çelebi ile aynı asırlarda yaşayan ve Bursa'ya geldiği de anlaşılan İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin *el-Mevlidü'l-Kebîr (Urfü't-tarîf bil-mevlidi's-şerîf)* adlı eserleri arasında birtakım benzerliklerin varlığı söz konusudur.²⁷

²³ Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler", s. 758.

²⁴ Geniş bilgi için bkz.: Okıç, *a.g.m.*, ss. 27-35.

²⁵ Bir örnek için bkz.: Mehmet Akkuş, "Prof. Dr. Hüseyin Mucîb Mısrî ve Vesîletü'n-necât'ın Arapça Tercümesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Orhangazi Belediyesi Yay., Bursa 2007, ss. 396-405.

²⁶ Süleyman Çelebi, *Mevlid [Vesîlet-ün-Necât]*, (Haz.: Faruk K. Timurtaş), s. X.

²⁷ Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler" s. 759.

Türk Edebiyatında Süleyman Çelebi haricinde pek çok mevlid metni yazılmıştır. Bu mevlidler içinde Hamdullah Hamdi'nin mevlidi ile Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddin Sivasî (ö.1006/1597)'nin mevlidi önemlidir.²⁸

Mevlidlerde çoğunlukla Hz. Peygamber'in doğumu (velâdet) üzerinde durulmakta, daha sonra miraç hâdisesi ele alınmakta, mucizeleri anlatılmakta ve daha sonra da vefatından bahsedilmektedir. Bu eserlerin hemen hepsi ehl-i sünnet inancı istikametinde telif edilmiş, yer yer âyet ve hadîslerden iktibaslarla, telmihlerle beslenmiş ve bidat denilebilecek fikirlere çoğunda yer verilmemiştir. *Vesîletü'n-Neçât* ve diğer bazı mevlidlerin sonunda bulunan *Vefât-ı Fâtıma*, *Hikâye-i Deve*, *Hikâye-i Geyik*, *Hikâye-i Güvercin*, *Hikâye-i Kesikbaş*, *Dâstân-ı İbrâhîm*, *Dâstân-ı İsmâîl* gibi manzûm hikayeler eserlere sonradan eklenmiştir. Bu metinlerin asıl mevlid metinleri ile alakası yoktur. Mevlidlerde genellikle tevhd, münâcât, na't (bazılarında ashâb-ı kirâm ve çihâr-yâr-ı güzîne methiyeler vardır) ile başlanmakta, nûr-ı Muhammedî'den bahsedilerek doğumuna geçilmekte, daha sonra vefât-ı nebî konusuna yer verilmekte ve bilâhere dua (Hz. Peygamber'e, yazara ve okuyana) ile sona ermektedir.²⁹

Hz. Peygamber'e duyulan derin saygının bir tezahürü olarak meydana getirilen bu eserler, asırlardır Müslüman toplumlar tarafından kutlanan mevlid törenlerinde okunmakta, Hz. Peygamber'in doğumu bir bayram ve şenlik havası içerisinde kutlanmaktadır. Bu kutlamaların en önemli bölümlerinden birini kaleme alınan eserlerin, mevlidhanlar tarafından okunması oluşturmaktadır.

B. Türk Edebiyatında Hz. Fâtıma

Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'in Hz. Hatîce'den doğmuş dört kızının en küçüğüdür. Hicretten on üç sene önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hicretin ikinci senesi on beş yaşında iken o zaman yirmi bir yaşında olan Hz. Ali ile evlenmiştir. Akı, zekası, güzelliği, zühd ve takvâsi dolayısıyla diğer kardeşlerine üstünlük sağlamıştır. Diğer evlatlarının küçük yaşlarda vefat etmeleri sebebiyle Hz. Peygamber'in soyu onda devam etmiştir. Üç oğlu ve iki kızı olmuş, oğullarından Hasân ve Hüseyin yaşamış, Muhsin ise küçük yaşta vefât etmiştir. Kızlarının isimleri Ümmü Gülsüm ve Zeynep'tir.³⁰ Hz.

²⁸ Bkz.: Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivasî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2005, Cilt IX/2 ss. 1-43.

²⁹ Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler" s. 759.

³⁰ Bazılarına göre üç erkek üç kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu bilgiye göre Muhsin adındaki oğlunun ismi Muhassin'dir. Üçüncü kızın ismi ise, Rukiyye'dir. Kasım Kufuralı, "Fâtıma" İA., MEB. Yay., İstanbul 1977, IV, 521.

Fâtıma hakkında pek çok hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden birinde; "Hz. Fâtıma'nın dünyadan gelmiş geçmiş bütün kadınlar arasında Hz. Meryem'den sonraki en iyi kadın olduğu"³¹ ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'e sevgi ve muhabbetinin son derece fazla olması hasebiyle onun vefatından sonra yüzü hiç gülmemiş ve sadece altı ay sonra hicretin on birinci senesi Ramazan ayının üçüncü günü yirmi dört yaşında vefât etmiştir. Kendisine Hz. İmam Hüseyin'in kızı Fâtıma ile karışmaması için "Fâtımatü'l-kübrâ" ve "babasının kızı" anlamında "Bintü ebîhâ" lakapları verilmiştir.³² İffetli oluşundan dolayı "Betûl", bir hadiste cennetteki en faziletli dört kadından biri diye tanıtıldığı için "cennet hatunu", kıyamette kendisinden şefaât beklendiği için de "kıyamet hatunu" ve "seyyidetü'n-nisâ" unvanlarıyla da anılır.³³ Yüzünün beyaz ve parlak oluşundan dolayı kendisine "Zehra" lakabı da verilmiştir.³⁴ Türkçe'de bu isim ve sıfatlardan "Fâtıma" ismi daha çok benimsenmiş ve bu isimle birlikte "Fatma" ve "Fadime" şekli çok kullanılmıştır. Hz. Fâtıma, ehl-i beyt, penç-ten, pençe-i âl-i Ali veya âl-i abâ³⁵ olarak adlandırılan ve Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan beş kişilik grubun içerisinde bulunur.

Hz. Fâtıma'nın bu önemli konumu ve şahsiyeti dolayısıyla İslam tarihi kaynaklarında hakkında pek çok malumat bulmak ve değerlendirmek mümkündür. Öte taraftan Şîî kaynaklarda Hz. Fâtıma ile ilgili birçok hususun dile getirildiği de bilinmektedir. En azından Fâtımîler zamanında Hz. Fâtıma ile ilgili mevlid törenlerinde bir takım materyallerin ortaya çıkarıldığı varsayılabilir. Yine Alevî-Bektâşî edebiyatı içerisinde Hz. Fâtıma'nın önemli bir yeri ve günümüze yansımaları vardır. Lâkin bu çalışmadaki amacımız Hz. Fâtıma'nın kişiliği ve İslam tarihindeki yeri hakkında bilgi vermek değildir. Bu sebeple yukarıda dile getirilen hususlar başka çalışmalara bırakılarak, genelde onun Sünnî Türk şâirleri nezdinde algılanışını ortaya koymak; özelde ise, Es'ad Erbilî tarafından yazılan ve *Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtımatü'z-zehrâ Radiyallâhu Teâlâ anhâ*

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı yay., İstanbul 1992, I, 293.

³² Şemseddin Sâni, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, Ankara 1996, V, 3331. Öte taraftan "bintü ebîhâ" lakabının, "babasının annesi, anam" anlamına gelen "ümmü ebîhâ" şeklinde olduğunu söyleyenler de vardır. Onlara göre bu künyeyi almasının sebebi, Fâtıma'yı anne sevgisiyle seven Resûlullah'ın kendisine bu şekilde hitap etmiş olmasıdır. Kandemir, *a.g.m.*, s. 219.

³³ Mustafa Uzun, "Fâtıma, edebiyat" *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 223.

³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötügen Yay., İstanbul 1998, s. 136.

³⁵ Âl-i abâ: Hz. Peygamber'in ehl-i beyti için kullanılan bir tabirdir. Hz. Muhammed bir gün Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i daha sonra da Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'yi abâları altına aldığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, MEB. Yay., İstanbul 2004, s. 96.

başlığını taşıyan mevlid mesnevîsini tanıtmak ve *Vesîletü'n-necât* ile mukayeselerini yapmak amaçlanmıştır.

Bu mukayeseye geçmeden önce kendisi de bir şâir olan³⁶ Hz. Fâtıma'nın Türk edebiyatındaki yansımalarından birkaçına örnek kabilinden değinmek uygun olacaktır. 14. yüzyıl Azerî sahasında yetişmiş şâir Nesîmî (ö.1404), divanında Hz. Fâtıma ve Hz. Hatîce'ye birlikte yer vermiş, onları "kadınların övünç mâdeni" ve "hayırlı kadınların menbaı" olarak nitelemiştir;

"Fâtıma ma'sûm olupdur hem Hadîce muhterem
Ma'den-i fahrû'n-nisâdır menba-ı hayru'n-nisâ".³⁷

Yine merhum Prof. Dr. M. Esad Coşan, "İslamî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikayesi" adlı makalesinde Hatipoğlu'nun *Ferah-nâme* adlı mesnevîsinden aktardığı "el-Hikâyetü's-sâbi'(at)ü ve't-tis'ün" bölümünde Hz. Fâtıma'nın ismi birçok kez geçmektedir. Bunlardan iki beyit aşağıya alınmıştır;

"Fâtıma kapisuna geldi iy yâr
Kamçıyı diler u kılur âh u zâr
Fâtıma eydür nidersin yâ Bilâl
Kamçıyı bana habar vir n'oldı hâl".³⁸

Yine Süleyman Çelebi *Vesîletü'n-necât*'ta "Fî vefâti'n-Nebî *sallallâhü aleyhi vesellem*" bölümünde, Hz. Peygamber'in vefatı dolayısıyla Hz. Fâtıma ve Hz. Âişe'nin üzüntüye gark olduklarını, feryad ve figan ettiklerini aşağıdaki beyti ile dile getirmektedir;

"Fâtımayla Âişe kılıp figân
Derler idi ei-amân u el-amân".³⁹

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Peygamberin vefatı Hz. Fâtıma'yı derinden sarsmış ve bu ayrılık acısına dayanamayarak kendisi de yaklaşık altı ay kadar sonra vefat etmiştir. Hz. Fâtıma'nın Hz. Peygamber sevgisi ve üzüntüden vefatı hadisesi de şâirlere konu olmuş ve bazı şairlerce vefât-ı Fâtıma türünde mersi-yeler yazılmıştır. Hatta bu parçalardan bazıları mevlid metinlerine dâhil edilmiştir. İşte böyle bir metin üzerinde çalışma yapan Dr. Muhammet Kuzubaş, "Vefât-ı Fâtımatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu

³⁶ Hz. Fâtıma'nın bazı şiirleri için bkz.: Ali Fehmi, *Hüsnü's-sahâbe*, İstanbul 1954, s. 126.

³⁷ Nesîmî Divanı, (Haz: Hüseyin Ayan), Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 69.

³⁸ M. Esad Coşan, "İslamî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikayesi", *AÜİF. Dergisi*, Ankara 1983, XXVI, ss. 275-286.

³⁹ Süleyman Çelebi, *Mevlid (Vesîletü'n-necât)*, (Haz.: Necla Pekolcay), s. 154.

Anhümâ⁴⁰ başlıklı bölümde bu metinlerden birini sunmaktadır. Bu metinde "Fâtımadur gelen" redifli gazelin ilk beyti aşağıdaki gibidir;

"Ol yamalu eski giyen *Fâtımadur gelen*

Hem yalınçuğa tayanan *Fâtımadur gelen*".⁴¹

Prof. Dr. Mustafa Uzun, Hz. Fâtıma'nın Türk Edebiyatındaki yerini değerlendirirken, "Hz. Fâtıma'dan bahseden eserleri Türk edebiyatının klasik metinleriyle tekke ve halk edebiyatına ait parçalar, folklorik ürünler ve Türk halk inançlarında yer alanlar şeklinde gruplandırmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir.⁴² Mustafa Uzun, bu makalesinde Kul Himmet (16. yy) ve Edip Harâbî (ö.1917)'den Hz. Fâtıma ile ilgili dörtlükler naklettiği gibi, Yunus Emre'ye atfedilen hicaz bir ilahî metnini de vermiştir;

"Gül kokusu Muhammed'in teridir

Ah ettikçe karlı dağlar eritir

Hatice *Fâtıma* Hakk'ın yâridir

Onun katarından ayırma bizi"

Kul Himmet

"Naciye fakîre kemter bacıdır

Muhammed Ali'ye kuldur nâcidir

Cümle erenlerin başı tacıdır

İşte *Fâtımatü'z-Zehrâmız* vardır"

Edip Harâbî

"Kerbelâ'nın yazıları

Şehid düşmüş bazıları

Fatma Ana kuzuları

Hasan ile Hüseyin'dir

Kerbelâ'da eli bağlı

Âşıkların kalbi dağlı

Fatma Ana ciğer dağlı

Hasan ile Hüseyin'dir"

⁴⁰ Başlıkta geçen "anhümâ" ibaresi "anhâ" olmalıdır.

⁴¹ Muhammed Kuzubaş, "Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume ½ Winter 2008, s. 320.

⁴² Uzun, a.g.m., s. 223.

Yûnus Emre

Bu şekilde Hz. Fâtıma'ya değinilen bazı parçaların yanı sıra, bazı eserlerin müstakil bölümleri Hz. Fâtıma'ya ayrılmıştır. Özellikle Kerbelâ hâdisesini anlatan ve ehl-i beyt sevgisini işleyen eserlerde bu durum görülmektedir. Bu bağlamda Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-süedâ*⁴³ adlı eserinin dördüncü bölümü Hz. Fâtıma'ya ayrılmıştır.

Türk milleti kız çocuklarına Fâtıma, Fatma, Fadime ve Fadim gibi Hz. Fâtıma'yı hatırlatacak isimler vermeyi bir şeref kabul etmişlerdir. Bu âdet günümüzde devam ettirildiği gibi, geçmiş zamanlarımızda daha yoğun bir şekilde var olagelmiştir. Nitekim XVIII. yüzyıl mutasavvıf şâirlerimizden Edirneli Hasan Sezâî-i Gülşenî, küçük yaşta vefat eden kızı için yazdığı bir tarih kitasında, kızının isminin Fâtıma olduğunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

"Olup hem-nâm-ı Zehrâ çünki yâ Rab dilerim senden
Enîs-i Fâtıma Zehrâ ola ol yevm-i dehşetde
Sezâyî fevtine târîh duâlar eyleyip dedim
Çiçek gibi açılsın *Fâtımam* gülzâr-ı cennetde".⁴⁴

Türk edebiyatında şâirler, şiirlerinde doğrudan Hz. Fâtıma'nın ismine temas ettikleri gibi onun da içinde bulunduğu ehl-i beyt veya âl-i abâ gibi mefhûmlara da yer vermişlerdir. Bu tür beyitlerde; ehl-i beyt, pençe-i âl-i Ali veya âl-i abâyı oluşturan şahısların değişik özellikleri anlatılmış, kendilerinden şefaât talep edilmiştir;

Cevâbı var ise hasmın hemân dilîr olsun
Tutunca dâmenini *ehl-i beytin* rûz-ı vaîd

Nâilî-i Kadîm

Çün şîr-i Hudâ *âl-i abâ* kân-ı sehâdir
Nâmını Ali'nin okuruz ayn-ile a'lâ

Yahyâ Bey

Deryâ-yı aşk içinde dil dürr-i bî-bahâdir
Ol dürrî hâk-pây-i *âl-i abâ*'ya verdim

Aşkî

⁴³ Fuzûlî, *Hadîkatü's-süedâ*, (Erenler Bahçesi) (Haz.: Servet Bayoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

⁴⁴ Sezâyî-i Gülşenî, *Divan*, (Haz.: Şahver Çelikoğlu), Yazı Yay., İstanbul 1985, s. 233.

Nâm-ı Ahmed nüsha-i îcâd-ı Bismillâh'dır

Pençe-i âl-i Ali aynıyla bir Allâh'dır

Nâmîk Kemal

Yine Hz. Fâtıma'nın özellikle Türk Alevî-Bektâşî edebiyatında önemli bir yerinin olduğunu vurgulamak gerekir. Hatta sözlü edebiyat ve folklorda bu hususta zengin bir malzeme söz konusudur. Dinî inanç ve öğretiler içerisine yerleşmiş olan bu malzeme yanında, hat sanatında da Hz. Fâtıma'nın ismi önemli bir yer edinmiştir. Fakat bu hususlar makalemizin boyutlarını zorlayacağından dolayı ayrıntılarına girilmemiştir.

C. Hz. Fâtıma Mevlidi

Es'ad Erbilî, son dönem İslam ulemâ ve şuarâsından bir zât olup, Musul / Erbil'de dünyaya gelmiştir. Doğduğu yere nispetle Erbilî künyesini; Farsça ve Türkçe yazdığı şiirlerinde ise, Es'ad mahlasını kullanmıştır. Bir adet Arapça ve bir adet Kürtçe şiirini de muhtevî *Divan*'ının, el yazması eser kütüphanelerinde pek çok nüshası mevcuttur. Ayrıca *Divan*, hicrî 1338 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.⁴⁵ Es'ad Erbilî, vecîz bir mukaddime ile başladığı *Divan*'ının sonuna bazı kimseler tarafından gazellerine yapılan tahmisleri dahil etmiştir. Bu haliyle matbû *Divan*, atmış dokuz sayfadır.

Divan'ın ilk bölümü olan Farsça şiirleri muhtevî yirmi beş sayfalık bölümün sonunda 27-30. sayfalar arasında Farsça olarak kaleme alınmış "*Tercüme-i Mevlid-i Şerîf-i Fâtımatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu Anhâ*" başlıklı mesnevî bulunmaktadır. *Divan*'ın Türkçe şiirleri muhtevî ikinci bölümünün sonunda 61-64. sayfalar arasında aynı konuyu işleyen, "*Mevlid-i Şerîf-i Fâtımatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu Anhâ*" başlıklı Türkçe Hz. Fâtıma Mevlidi bulunmaktadır. Hasan Kamil Yılmaz, Farsça olan Mevlid metnini Es'ad Erbilî'nin kendisinin kaleme aldığını; Türkçe Mevlid metninin ise, oğlu Mehmet Ali Efendi tarafından tercüme edildiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Mustafa Uzun da bu görüşe katılmaktadır.⁴⁷ Buna mukabil Farsça şiirlerin Ali Nihad Tarlan tarafından tercüme edildiği; Türkçe şiirlerin ise, Cemal Bayak tarafından nesre çevrildiği *Divan-ı Es'ad* neşrinin önsözünde, *Divan*'daki hem Türkçe mevlidin hem de Farsça mevlidin bizzat Es'ad Erbilî'ye ait olduğu dile getirilmektedir.⁴⁸ Bizim bu husustaki kanaatimiz ikinci görüşün doğru olduğu yönündedir. Çünkü

⁴⁵ Bkz.: Muhammed Es'ad Erbilî, *Dîvân-ı Es'ad Fârisî ve Türkî*, Evkâf Matbaası, Dersaadet, 1338.

⁴⁶ Hasan Kamil Yılmaz, "Es'ad Erbilî" *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 349.

⁴⁷ Uzun, *a.g.m.*, ss. 223-24.

⁴⁸ Muhammed Es'ad Erbilî, *Divan-ı Es'ad*, (Haz.: Cemal Bayak) Erkam Yay., İstanbul 1991, s. 6.

Türkçe Mevlid metni "Mevlid-i Şerif-i Fâtimatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu Anhâ" başlığını taşımasına mukabil Farsça Mevlid metni, "Tercüme-i Mevlid-i Şerif-i Fâtimatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu Anhâ" başlığını taşımaktadır. Başlığında "Tercüme" ibaresi olan bir metnin esas metin olduğunu iddia etmek pek mümkün gözükmemektedir. Kanaatimize göre, Es'ad Erbilî öncelikle Türkçe mevlidi kaleme almış daha sonra da bu manzûmeyi Farsça'ya aktarmıştır. Bizim burada çalışmamıza esas aldığımız metin, bahsi geçen Türkçe mevlid metnidir.

Hız. Fâtıma Mevlidi, yetmiş dört beyit ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde tevhid, münâcât ve na't birbiri ardınca ve herhangi bir başlık konulmadan sıralanmıştır. Zaten ana başlıktan başka eserde herhangi bir ara başlık da kullanılmamıştır. Bu bölüm 1-21. beyitler arasındadır. Bölümün son beyti aşağıdaki gibidir;

"Bâğ-ı cennetden dilersen râyiha

Ahmed ü âl-i abâya fâtiha".

İkinci bölüm, mevlidin en geniş bölümünü oluşturur. Bu bölüm 22-58. beyitler arasındadır. Burada Hız. Fâtıma'nın ana rahmine düşüşünden doğumuna kadar geçen süreç, bazı menkabevî hadiseler ışığında ele alınmıştır. Yine Hız. Fâtıma'nın anne karnında konuşması, kadınların en hayırlısı oluşu, Hız. Peygamber'e olan aşırı sevgisi ve Hız. Peygamber'in onun hakkında söylediği "Biz'atün minnî" "benden bir parça" hadîsi bu bölümde konu edilmiştir. Bölümün ilk beytinde Es'ad Erbilî; "Matlaba geldi sıra ey sâmiîn / Cân kulağıyla bu sözi dinleyin" diyerek okuyuculara asıl konuya giriş yapıldığını haber vermektedir. Bu bölümün son beyti de ilk bölümde olduğu gibi Hız. Peygamber ve âl-i abâ'ya dua temennîsi ile son bulur;

"Ger dilersen nâr-ı dūzahdan necât

Ahmed ü âl-i abâya vir salât".

Üçüncü ve son bölüm, 15 beyitten müteşekkildir ve mevlid metinlerindeki genel forma uygun olarak dua bölümüdür. Burada Hız. Peygamber'den şefaât ümidi, cennete nâil olma düşüncesi ortaya konulmaktadır. Mevlidi telif eden, istinsah eden ve okuyanların da bu şefaât dairesine girmesi temennî edilmektedir. Son beyitte yine yukarıda olduğu gibi ehl-i beytin rûhuna fâtiha istenilmektedir;

"Ehl-i beyte fâtiha olsun hemîn

Rahmetü'llâhi aleyhim ecmaîn".

D. Hz. Fâtıma Mevlidi'nin Vesîletü'n-necât ile Mukayese

Bilindiği üzere Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât* adlı Mevlidi bir model olmuş ve kendisinden sonra yazılan bu tür eserleri hem şekil hem de muhteva yönünden etkilemiştir. Dolayısıyla daha sonra yazılan mevlid metinleri, küçük bazı farklılıklar yanında *Vesîletü'n-necât* ile birçok yönden benzerlikler arz etmiştir. Hz. Peygamber'e yazılan mevlid metinlerinde durum böyle olmakla birlikte aynı form içerisinde farklı bir konuyu işleyen Hz. Fâtıma Mevlidi'nde durum acaba nasıldır?⁴⁹

a. Şekil

Vesîletü'n-necât on altı ayrı başlık ve fasl adı verilen alt başlıklara ayrılırken; Hz. Fâtıma Mevlidi, yukarıda da ifade edildiği gibi sadece üç bölüme ayrılmış, fakat bu bölümlere herhangi bir başlık konulmamıştır. Matbû metinde bu bölümlerin arası açık olarak basılmış ve üç ayrı bölümün olduğuna dikkat çekilmiştir. *Vesîletü'n-necât*'ın beyit sayısı, üzerinde bazı ihtilaflar olmakla birlikte yedi yüzü aşkındır. Buna mukabil Hz. Fâtıma Mevlidi, *Vesîletü'n-necât*'ın onda biri kadar bir hacme sahiptir. Yetmiş dört beyitten müteşekkil olan eserde Es'ad Erbili, adeta Süleyman Çelebi'nin her yüz beytine karşılık on beyit yazmıştır.

Her iki metin de, genel mevlid metinlerinin vezin yapısına uygun olarak, aruzun remel bahrinin *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı ile yazılmıştır. *Vesîletü'n-necât* uzun bir mesnevîdir ve bu tür metinlerde monotonluğu kırmak gayesiyle zaman zaman vezin değişikliğine gidilmiştir. Örneğin "Fî medhi'n-nebiyyi salla'llâhu aleyhi ve sellēm" başlığını taşıyan yedinci bölüm, muzari bahrinin *mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Buna mukabil Hz. Fâtıma Mevlidi, kısa bir metin olması hasebiyle baştan sona yukarıda ifade edilen aruz kalıbı ile yazılmıştır.

Her iki mevlid metni, genel mevlid metinlerine uygun olarak mesnevî nazım şekli ile yazılmışlardır. *Vesîletü'n-necât*'ta mesnevî nazım şeklini oluşturan (tevhîd, münâcât, na't, sebab-i nazm-ı kitâb, âgâz-ı dâstân, hâtıme...vb.) bölümler bulunduğu halde; Hz. Fâtıma Mevlidi, kısa bir mesnevî oluşu dolayısıyla bu bölümlerin birçoğunu içermez. Hz. Fâtıma Mevlidi başta tevhîd, münacât ve na'tten müteşekkil ilk bölüm ve asıl meramı yani Hz. Fâtıma'nın doğumunu anlatan ikinci kısım ile dua ve hâtıme kısmını oluşturan

⁴⁹ Bu bölümde Es'ad Erbili'nin Hz. Fâtıma Mevlidi ile Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât* adlı mevlidi şekil ve muhteva yönünden bir mukayeseye tabi tutulmaktadır. Bu mukayesede *Vesîletü'n-necât*'ın ilmî neşirlerinden Necla Pekolcay'ın neşri esas alınmış, diğer neşirlerden de istifade edilmiştir.

üçüncü bölümden oluşur. Yine *Vesîletü'n-necât*'ta zaman zaman tagazzül yapılarak monotonluk kırılmak istenmiş, buna mukabil Hz. Fâtıma Mevlidi'nde tagazzüle yer verilmemiştir.

Her iki metinde de kafiye çeşitlerinden tam kâfiyenin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Redif de iki metinde sıkça kullanılan kafiye formlarındandır.

b. Muhteva

Hız. Fâtıma Mevlidi ile *Vesîletü'n-necât* arasında Hz. Peygamber ile Hz. Fâtıma'nın doğumlarının anlatıldığı kısımlar hariç, diğer bölümlerde birçok paralelliklerin var olduğu görülmektedir. *Vesîletü'n-necât*'ın ilk bölümü olan Tevhîd ve münâcat kısmında;

"Allâh adın zikr edelim evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula
Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allâh ana"

ifadeleri ile söze başlanırken Hz. Fâtıma Mevlidi'nde hemen hemen aynı ifadelerle şu şekilde söze giriş yapılır;

"Evvel Allâh adını zikr edelim
Fikr edip eltâfına şükr edelim
Her kim Allâh dese elbet şâd olur
Şüphesiz vîrânesi âbâd olur".

Vesîletü'n-necât'ta kitabı nazm eden kişi, yani Süleyman Çelebi için dua talebi ve kitap (kitaptaki yanlışlıklar)tan dolayı özür dileme faslının ardından iki ayrı bölümde, âlemin Allah karşısındaki durumu ile Hz. Peygamber'in fitratı dile getirilir. Daha sonra velâdet bölümüne geçilerek Hz. Peygamber'in vücûdunun ortaya çıkışından, doğumu esnasında meydana gelen harikulade hâdiselerden, onun gerçekleştirdiği mucizelerden, miraç hâdisesinden, hicretten, onun vasıflarından ayrıntılı olarak bahsedilir. Daha sonra okuyanlara nasihatlarla bulunulur, Hz. Peygamber'e iyi bir ümmet olabilmenin yolunun ona uymakla mümkün olduğu ifade edilir. Hz. Peygamber'in vefatından önce risaleti halka tebliğ vazifesini tamamladığı vurgulanır ve ardından vefat bölümüne geçilerek Hz. Peygamber'in vefatı, hüzünlü bir şekilde dile getirilir. Dünya hayatının fânîliği üzerinde durulduktan sonra herkesin bir gün Hz. Peygamber gibi bu dünyadan ayrılacağı, dolayısıyla hayatın kıymetinin iyi bilinmesi gerektiği ifade edilir. Dua, niyaz ve acz ifadeleri bu bölümde oldukça yoğundur. Son beyitler hem ümmet hem de nâzım için hayr dua ile sona erer;

"Ümmetinden râzı olsun ol Mu'ın

Rahmetü'llâhi aleyhim ecmaîn
 Tanrı rahmet eyleye ol hân için
 Kim duâ kıla bunu yazan için".⁵⁰

Hz. Fâtımâ Mevlidî'nde birbiri içine girmiş tevhid, münacât ve na't kısımlarından sonra asıl konu olan Hz. Fâtıma'nın doğumu hâdisesine geçilir. Bu bölümde Hz. Fâtıma'nın ana rahmine düşüşünden doğumuna kadar geçen olaylar anlatılır. Hz. Fâtıma'nın diğer kadınlar içindeki durumu, Cuma günü doğduğu, Hz. Hasan ve Hüseyin'in anneleri oluşu, Hz. Peygamber'in onu çok sevdiği ve onun hakkında "biz'atün minnî" "benden bir parça" buyurduğu gibi hususlar bu bölümde dile getirilir. Bu süreçte Hz. Fâtıma ile ilgili iki mucizeden bahsedilir. Bunlardan ilkinde; Hz. Hatice'nin bir gün cenneti ve oradaki nimetleri düşünürken Cebrâil (aş)'in elinde iki cennet elması ile geldiği, bunlardan birini Hz. Peygamber'in yemesi diğerini Hz. Hatice'ye yedirmesini söylediği, bu meyveler yendikten sonraki cinsel birleşimde Hz. Fâtıma'nın ana rahmine düştüğü anlatılır. Diğer bir mucize ise; Hz. Fâtıma'nın anne karnında iken konuşmasıdır. Müşrikler Hz. Peygamber'den "ayı yarmasını" "şakku'l-kamer" istemişler, Hz. Hatice de bunun mümkün olmadığını düşünerek Hz. Peygamber adına son derece üzülmüş ve sıkıntıya düşmüştür. Böyle bir zamanda karnında taşıdığı Hz. Fâtıma'dan "(Ey anneciğim) üzülme, kaygılanma. Şüphesiz Allâh teâlâ'nın zâtı babamın zâtı ile beraberdir" şeklinde bir ses işitmiştir.⁵¹

"Ol dahî lâ-tahzenî lâ-terhebî
 İnne zâte'llâh me'a zât-ı ebî".

Hz. Fâtıma Mevlidî'nde son bölümde yine genel mevlid metinlerine uygun olarak, hem mesnevîyi kaleme alan ve istinsah eden hem de okuyan ve dinleyenler için duâ edilir. Burada Hz. Peygamber'den şefaât ümidinin yanı sıra, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma ile onun soyundan gelenlerden şefaât de istenmektedir. Kerbelâ hâdisesinden bahsedilmekte, din ve diyanet düşmanlarının kahr u perişan olması istenmektedir. Ehl-i beyti sevme ve ona hizmet etmenin mahşerde kurtuluşa vesîle olacağı vurgulanmakta ve ehl-i beyte fâtiha talebi ile mesnevî sona erdirilmektedir;

"Ehl-i beyte fâtiha olsun hemîn
 Rahmetü'llâhi aleyhim ecmaîn".

⁵⁰ Süleyman Çelebi, *Mevlid (Vesiletü'n-necât)*, (Haz.: Necla Pekolcay), s. 169.

⁵¹ Yukarıda ifade edilen "cennet meyvesi" ve "ana rahminde konuşma" formlarının, Şii kaynaklarda geçen önemli formlardan ikisi olduğu dile getirilmektedir. Kandemir, *a.g.m.*, s: 221.

Sonuç

Hız. Peygamber ile ilgili dinî-edebeî türlerin en başında gelen türlerden biri olan mevlid, hemen hemen Hız. Peygamber'in hayatı ile başlamış ve daha sonraki dönemlerde Müslüman şâirler elinde artarak devam etmiştir. Bu hususta birçok dilde yazılmış çok sayıda mevlid metni buna örnek teşkil etmektedir. Özellikle Arapça olarak kaleme alınan mevlidler, oldukça önemli bir yekün tutmaktadır.

Türk Edebiyatında mevlid geleneği, genel kabule göre, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât* adlı mevlidi ile başlar. Bu metnin, kendisinden sonra yazılan bütün mevlidler için bir model oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla kendinden sonraki mevlid metinlerini hem şekil hem de muhteva açısından derinden etkilediği ifade edilebilir. Hız. Peygamber ile ilgili mevlid metinlerinde durum bu olduğu gibi Hız. Peygamber dışındaki şahıslar için yazılan mevlid metinlerinde de durum farklı değildir. Bu çalışmada Süleyman Çelebi'nin Hız. Peygamber için yazdığı mevlidi ile ondan yaklaşık dört yüz elli yıl sonra yaşamış Es'ad Erbilî'nin Hız. Fâtıma için yazdığı mevlidi karşılaştırılmış ve her iki metnin paralel çizgiler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hız. Peygamber dışındaki şahıslar için de mevlid metinlerinin oluşturulduğunun ortaya konulması, bu çalışmanın bir başka sonucu olmuştur. Bu mevlid metinlerinden birisi Hız. Fâtıma adına yazılmış olan ve tanıtımını yaptığımız mevlid metnidir. Yapılacak yeni çalışmalarla Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin ile diğer din büyükleri ve özellikle evliya hakkında yazılmış mevlidlerin ortaya çıkması mümkün olacaktır. Türk edebiyatında oluşturulan mevlid metinlerinin ve bu metinlerin müelliflerinin tamamının ortaya konulması, mevlid türünün daha doğru olarak değerlendirilmesine ve mevlid türü hakkında daha genel bakış açılarına imkan sağlayacaktır.

E. Mevlid-i Şerif-i Hazret-i Fāḫmatü'z-Zehrā Raḫya'llāhu Te'ālā 'anhā

1. Evvel Allāh adını zıkr idelim
Fıkr idüp elkāfına şükür idelim

Her kim Allāh dise elbet şād olur
Şüphesiz vīrānesi ābād olur

Zıkr-i Haḫḫ'a haşr iden efkārını
Hālîḫ āsān eyleye her kārını

Lā-cerem Allāh diyen mesrūr olur
Her hātāsı 'afv olur maḡfūr olur

5. Biz daḫi zıkr idelim Mevlā'mızı
Ehl-i imān çün yaratmışdır bizi

Tā ki raḫmet eyleye biz ḫullara
Cennete toḡrı giden rāhi vire

Birdürür Hālḫāḫdurur Perverdigār
Hayy u Bāḫidür cenāb-ı Girdgār

Dest-i ḫudretle yaratdı gülleri
'Ayn-ı ḫikmetle zemīn ü taḫları

Hem bitürdi yerde eşcār u nebāt
Virdi hayvānāta anlardan hayāt

10. Ādemi ḫıldı şerīf ü pāk-rū
Nīk-tıynet nīk-sīret nīk-ḫū

Geldi neslinden cenāb-ı Muştafā
Nūr-ı pākinden bulup 'ālem şafā

Oldı mir'āt-ı kemālāt-ı Hūdā
Maḫzar-ı zāt u şıfāt-ı Kibriyā

Hālḫ olundı sāyesinden 'ālemīn
Şeş cihāt u heft eflāk u zemīn

Ka'be aḫşā zemzem ü rŭkn ü maḫām
Dār-ı dünyā dār-ı 'uḫbā bī't-tamām

15. 'Arş u kürs ü ins ü cān kevn ü mekān
Enfŭs ü āfāk u firdevs ü cinān

Māh u ḫūr oldı semāda mŭncelī
Bir de Bŭ Bekr ü 'Ömer 'Oşmān 'Ali

Pādişāh-ı ḫişver-ī esrā odur
Cedd-i sıbtayn u Ebŭ'z-Zehrā odur

Bā'ış-ı icād-ı gül faḫr-ı rusŭl
ḫible-i kevn ü mekān hādi's-sŭbŭl

Tāc-ı taḫt-ı cān-ı cism-i ehl-i beyt
ḫabza-dār-ı mā-rameyte izrameyt

20. Raḫmeten li'l-'ālemīndir bī-gŭmān
Oldı maḫbŭb-ı Hūdā-yı Müste'ān

Bāḫ-ı cennetden dilersen rāyihā
Aḫmed ü āl-i 'abāya fātihā

Maḫlaba geldi şıra ey sāmi'in
Cān kulaḫıyla bu sözi diñleyin

Böylece zaḫt eyledi ehl-i şıḫāt
'Āleme naḫl eyledi cem'-i rŭvāt

Ol Hūdāce faḫr-ı 'ālem zevcesi
Mŭ'minīn ü mŭ'minātīñ ānesi

25. Bir gün eylerken tefekkŭr cenneti
Arzŭ ḫılmış o nāz u ni'meti

İltimās itmiş o şāh-ı ḫişvere
Cennetiñ eşmārını bir kez göre

Gelmiş ol sā'atde Cibrīl-i emīn

Ellerinde iki sîb-i sükkerin	Vâlid-i mâcidledür Mevlâ-yı nâs
Arz idüp ey rahmeten li'l-âlemîn Ol Hudâ-yı Kâdir u Rabb-i Mu'în	Oldı İsâ-vâr ol dem râz-gû Gerçi rahm içre idi ol nîk-rû
İki elma bâğ-ı cennetden size Gönderüp fart-ı muhâbbetden size	Fâtımâ hakkındaki lûtf-ı Kâdir Yok aña nisvân içinde bir nazîr
30. Hem buyurmuş ol Hudâvend-i Mucîb Birini kılsun tenâvül ol Hâbîb	45. Kendini mümtâz idüp zât-ı Hudâ Enbiyâ tebrîkin eylerse revâ
Diğerin kılsun 'atâ hâtünuna Hürmet olsun zâtına mâ-dünuna	Nâm u na'tı Fâtımâ Zehrâ Betül Mâder-i sıbtayn hem bintü'r-resül
Der-'ağab zir-i gışâ itsün anı Nûr ile sır-âb kılsun hem anı	Kendisi ümmü'l-Hasan ümmü'l-Hüseyn Cüft-i pâki şaf-der-i Bedr ü Hüneyn
Halk ider Zehrâyı Mevlâ-yı Kerîm Ol Cevâd u ol Ra'ûf u ol Raḥîm	Ümm-i Muhsindür yine ol munteḥab Ḥabbezâ ni'me'l-ḥaseb ni'me'n-neseb
Hakk'un emriyle hemân-dem ol Hâbîb Zevcesine virdi nûrundan nasîb	Server itmiş Hakk anı hâtünlara Cennet içre hem şefî' ümmetlere
35. Ol Hadîce ḥazret-i ḥayru'n-nisâ Hem-ser-i pâk-i cenâb-ı Muştafâ	50. "Biz'atün minnî" ḥadîs-i muḥteşem Ḥaḳklarında vârid oldı lâ-cerem
Nûr-ı Zehrâ ile olmuş ḥâmile Važ'-ı ḥamle muntazır hep 'âile	Cismim içre 'âdetâ cândır didi Fâtımâ ḥürî-i insândır didi
Müşrikün ise o günde didiler Muştafâ ḥaḳ ise şaḳḳ itsün kamer	Bûs iderdi ḳoḳlar idi rüyını Arzû itdükte cennet bûyını
İtdiler tekzîbine çün ittifâḳ Ehl-i küfr ü ehl-i tezvîr ü nifâḳ	Oldı vaḳtâ Hakk'un emri muḳteżâ Ḥamliniñ eyyâmı oldı münḳazâ
Pek ḥazîn oldı Hadîce muḥterem Didi eyvâh ey nebiyy-i muḥteşem	Sâl-i ferḥ-i bi'setiñ birincisi Hem cemâdi'l-aḥreniñ yigirmisi
40. Nâgehân rahminden işitdi o dem Gevher-âsâ bir ḥadîs-i muntazam	55. Hicrete kalmış iken on üç sene Cum'a günü toḡdı ol pür-meymene
Ol daḫi lâ-taḫzenî lâ-terhebî İnne zâte'llâh me'a zât-ı ebî	Hâzır-ı ḫidmet bütün kerrübîyan Muntazır teşrifine lâhütiyan
Ya'ni aşlâ eyleme ḫüzn ü hirâs	Toḡdı çün ol Fâtımâ nûr-ı cihân

Nür ile taldı zemîn ü āsumān

Ger dilerseñ nār-ı dūzağdan necāt
Ağmed ü āl-i ‘abāya vir şalāt

Eylerim maḥbūbıñı yā Rab şefî‘
Ol hümā-yı kâbe kavseyñ-i refî‘

60. Enbiyā vü evliyāñın cümlesin
Ḥayder ü Zehrā vü ‘itret zümresin

Hem deḥālet eylerim ey pādīşāh
Teşne-gān-ı Kerbelāya yā İlāh

Mazhar-ı ‘işmet-olan şādıqlara
Sine-çāk u dāğ-ı dil ‘āşıqlara

Tā karīn-i ‘afv ola ‘işyānımız
Cebr olıñsun kesr ile noḡşānımız

Eyle tevfiḡıñ baña yā Rab refiḡ
Olayım deryā-yı lûtfuñda ġariḡ

65. Sāmî‘ine eyle yā Rab mağfîret
Ya‘ni olduḡca muḥıbb-i ehl-i beyt

Dîne düşmen olanı maḡhūr kııl
Dini ḡālīş olanı mesrūr kııl

Leşker-i İslām’a vir dāim zafer
Düşmen üzre ġālib olsun her sefer

Bā‘iş-i nazmı daḡı mesrūr kııl
Nāzım ile kātibi mağfūr kııl

Ḥādımān-ı ehl-i beyte dāḡıl it
Yevm-i maḡşerde beni ey Rabb-i beyt

70. Tā ki olsunlar baña ol dem şefî‘
Ol cenābān-ı ulu‘l-ḡadri‘r-refî‘

Nār-ı dūzağdan ‘ināyet kııl emān
Cennetiñ iḡsān buyur yā Müste‘ān

Faḡr-i ‘ālem ḡürmeti-çün yā Ġafūr
Ḳaşr-ı Zehrā‘dan beni sen itme dūr

Maḡrem-i esrār u nāzır ber-cemāl
Ḳıl bizi yā ze‘l-Celāli ve‘l-Kemāl

Ehl-i beyte fātīḡa olsun hemīn
Raḡmetu‘llāhi ‘aleyhim ecma‘īn.